

VÁSZOLYI ERIK

100 érdekes angol szó (4. rész)

Terts István jegyzeteivel

Goulash és gulyás

A magyar utazónak rendszerint felcsillan a szeme, amikor egy angol (amerikai, ausztráliai) étlapon megpillantja, hogy *Hungarian goulash*. Többnyire ezen a néven ismerik, egyszerű *goulash*t nem láttam soha sehol, ennek a fogásnak a jóvoltából viszont azok is tudomást szereznek rólunk, akiknek egyébként fogalmuk sincs, kik azok a magyarok, és hol van hazájuk (tehát a döntő többség a Brit-szigeteken éppúgy, mint a tengerentúlon). Ha viszont gulyáslevesre vágyik a vándor magyar, hadd figyelmeztessem, hogy azt ritkán kap (egy ilyen kivétellel találkoztam egy szaravaki, borneói maláj vendéglő étlapján, amelyik *Hungarian goulash soup* néven ajánlott egy fogást). Az angolszász világban azonban a *Hungarian goulash* nem a levesek közé tartozik, hanem egy pörköltszerű, sűrűre főzött húsétel, amire az angol azt mondja, hogy *stew*, tehát a raguk csoportjába sorolja. Burgonyát vagy pláne csipetkét ne keressünk benne. Fűszerezésével szintén csínján bánnak, noha valami örölt pirospaprikát általában tesznek bele. Van, akinek ízlik ez az étel, de egy igazi pörköltbarát magyar okosabb, ha valami mást rendel. Olyan ez, mint mondjuk egy *Indian curry* ugyanazon az étlapon: egy angol vagy ausztrál boldogan bekebelezi, ha jó az étvágya, de ha egy indussal (pakisztánival, bengálival) etetik meg, az inkább a kútba ugrik. De hát egy magyar sem lelkesedik különösebben egy jó angol *black pudding*ért, pedig az majdnem olyan, mint a véres hurka, avagy egy igazi skót *haggis* se neki való, ami pedig némileg emlékeztet a májas vagy tüdős hurkára (vonzerejét növeli, hogy tisztességes skót whiskyvel öblítik le, amitől a *haggis* csak jobb lesz).

A teljesség kedvéért említsük meg, hogy nyomtatásban helyel-közzel találkozunk azzal, hogy *goulash socialism* vagy *goulash communism*, ami persze Kádár Jánosék 1957 utáni országglására utal, s hovatovább történelmi szakkifejezés lesz belőle, vagy végképp oda kerül, ahova Kádár János és elvtársai.

A *goulash* viszont jó arra, hogy egy magyar szóval több legyen az angolban. Mert néhány akad, ha nem is sok. Gulyás nincs *paprika* nélkül, s így némileg érthető talán, hogy az utóbbi szavunk is átkerült az angolba (kérdés az, hogy a magyarból vették-e át, avagy – ami valószínűbb – német vagy francia közvetítéssel). Magyar eredetű az angolban a már 1556-tól adatolt *coach* (minden valószínűség szerint a francia *coche* révén, amely viszont a magyar *kocsi* átvétele, és a hajdan szekereiről híres Kocs község emlékét őrzi csakúgy, mint a népdal: *Kocsi szekér, kocsi szán...*). Az angolban eredetileg hintóra, batárra vonatkozott, azután postakocsira, majd vasúti kocsira, végül autóbuszra is (főleg távolsági járatokon használt fajtára vagy turistabuszra). Ember is

lehet *coach*: a sport nyelvében edző vagy tréner, az oktatásban pedig házitanító, korrepetitor. Az eredeti *kocsi szekér* még Mátyás király korában terjedt el szerte Európában, s olyan sikeresen, hogy átkerült a Brit-szigetekre is.

A magyar huszárt is régóta ismerték külföldön, nem csoda tehát, hogy még az angolban is megvan a neve: *hussar* (írásos nyoma először 1532-ből származik az angolban). Ez a szó ma már csak a múltat idézi, viszont a közkedvelt golyóstollat, melynek népszerű neve *biro* (olykor írják úgy is, hogy *Biro*), milliók használják naponta szerte a nagyvilágban. Azt már kevesebben tudják, hogy e találmány neve Bíró László hazánkfiát, a golyóstoll és egyebek feltalálóját idézi. *Csendes forradalom: A golyóstoll regénye* című könyve 1975-ben jelent meg szülővárosában, Budapesten.

Happy, unhappy, hapless

Még aki nem tud angolul, az is megérti, hogy kicsoda-micsoda a *happy*, hiszen legalább a *heppiend*, tehát *happy end(ing)* mindenkinek ismerős. Aztán egy újévi üdvözlőlapon az áll, hogy *HAPPY NEW YEAR*, egy születésnap kártyán *HAPPY BIRTHDAY* vagy *MANY HAPPY RETURNS*, *HAPPY ANNIVERSARY* pedig figyelmes jókívánság valamilyen évforduló alkalmából. A *happy* tehát rokon értelmű azzal, hogy *glad, pleased, delighted, lucky, fortunate*. Magyarra is többnyire úgy fordítjuk, hogy boldog, szerencsés, elégedett. Gyakran, de nem mindig. Ha egy új munkahelyen azt kérdik a kollégák, hogy *Are you happy here?* – ez magyarul nem firtatja, hogy boldog vagy-e itt, hanem hogy *jól érzed-e magad*. Ha egy tervezetre, javaslatra azt hümmögik angolul, hogy *I am not quite happy about it*, az olyasmit jelent, hogy nincs ínyemre ez az ügy, nem tetszik nekem a dolog; ha azt kérdezik, hogy *Well, are you happy about it?*, az olyasmi, hogy Na, mit szólsz hozzá? Azt, hogy *I am happy to see you*, úgy fordíthatnám, hogy örvendek a szerencsének, örülök, hogy láthatom. Aztán ott van a *HAPPY HOURS*, amit csak megmagyarázni lehet: ezt kocsmák, bárók, italmérések írják ki, és azt jelenti, hogy olcsóbban, esetleg fele áron vagy néha ingyen kapsz inni valamit; olykor pontosabban, például *HAPPY HOURS FRIDAY 4–7 TWO FOR ONE* = pénteken négytől hétig egy pohár árért kettőt adnak. Egy *happy-go-lucky* személy vagy nem csinál nagy ügyet valamiből, és azt mondja, hogy ahogy esik, úgy puffan, oda se neki, vagy gondatlan, nemtörődöm, hányaveti, egészen a felelőtlenségig. Aztán a *happy* származéka a *happily* és *happiness*, *unhappy*.

Ha megkapargatjuk ezt a melléknevet, hamar rájövünk, hogy két részből áll, akár a *lucky, hairy, funny* és egyebek, a töve tehát az, hogy *hap*. Ezt már kevesebben ismerik, és persze azért, mert ebben a formájában ma már nem használjuk. A *hap* egykor lehetett ige is, főnév is, de bizony így is, úgy is kiöregedett; ismerte Milton is, Chaucer is, de már az ő korokban is tekintélyes múltra tekinthetett vissza ez a vikingektől örökölt ősi angolszász szó. Valaha azt jelentette, hogy (jó vagy rossz) véletlen, osztályrész, ami megmaradt abban, hogy *happy*, aztán abban is, hogy *haphazard*, aztán *mishap* meg *hapless* (ez is kezd egyre ritkább lenni), sőt *perhaps* (vö. *perchance* meg *perforce* szintén elavulóban, noha a *perhaps* derekasan tartja magát). A *to hap* igeiként is kihalt, s helyette a belőle alakított *happen* járja (aztán ebből származik a közismert *happening*, azt jelentvén, hogy esemény, történés, no meg dáridó, házimuri, buli, hepaj, partizás). A *to happen* ígére célszerű vigyázni, amikor angolul beszélünk, angolra fordítunk, mert jelenti ugyan azt, hogy történik, de legtöbbször még mindig ott bujkál benne az eset-

legesség, véletlenszerűség, alkalmiság, és félreérthetetlenül ilyenfajta történésre, eseményre utal: *he happened to be awfully busy* olyasmi, hogy történetesen sok dolga volt, a véletlen úgy hozta, hogy borzasztóan be volt fogva; vagy *should it so happen that I am late tonight* fordítható úgy, hogy ha esetleg elkésnék ma este... Ha viszont nincs szó véletlenről, esetlegességről, illetve ha hivatalos vagy éppen merev stílusban kell leírni egy eseményt, akkor rendszerint jobb az, hogy *occur, take place* vagy *arise: a cease-fire* (= fegyvernugvás) vagy *peace negotiations* (= béketárgyalások) *occurred* avagy *took place*, hiszen véletlenség, esetlegesség ebben az esetben nem valószínű.

Hijackers hijack

Ha egy New York-i utcán azt hallom, hogy *Hi, Jack!* – rögtön sejtem, hogy valaki köszönt egy másiknak, és kb. azt mondta, hogy *Szia, Janikám*. Ha viszont egy napilap címdoldalán látom hatalmas betűkkel, hogy *PASSANGER JET HIJACKED*, akkor szó sincs Janikámról: egy utasszállító gépet raboltak el röptiben, menet közben. Csaknem mindennapi eset a mi szép új világunkban. A szó azonban szöveget üt az ember fejébe, hiszen ha egy földhözragadt kis bűnügyről van szó, azt rendszerint másképpen mondja az angol: teszem azt, egy bankrablás, az *bank robbery*, esetleg *heist*, ha valakihez betörtök, és elloptak ezt-azt, az *burglary, theft, stealing*. Rossini tolvaj szarkája *Thieving Magpie*, ha viszont egy gépmadarat lovasítanak meg, az *hijack*. Hát honnan van ez a fura szó, mely napjainkban kezd olyan gyakori lenni, mint az *internet* vagy az *email*?

Ahogy a *burglar*ből lett a *burgle* és a *baby-sitter*ből a *baby-sit*, a *hijack* is emígyen kurtult le abból, hogy *hijacker*. A ma már nemzetközileg ismert és hírhedett szó az amerikai szlengben bukkant fel az 1920-as évek elején, amikor az USA bevezette a szesztilalmat (amit aztán 1933-ban feladott). A zárlat egy csapásra busásan jövedelmező üzletté emelte az alkoholcsempészetet, egyebek között az ugyancsak hosszú s helyenként nehezen ellenőrizhető kanadai határon. A tiltott papramorgó neve lett a *bootleg* (eredetileg 'csizmaszár', nyilván azért, mert abban ügyesen el lehetett dugni egy üveg tüzesvizet), az ezzel kereskedő csempész pedig a *bootlegger*. Leleményes nép lévén az amerikai, hamar kifejlesztettek egy vadonatúj iparágat, melyet a *hijacker*-nek elkeresztelt bűnöző üzött (még hozzá igen sikeresen, ha például a hírhedt Al Capone és bandája mesés vagyona gondolkunk). Ez a gengszter elszedte a csempésztől a tiltott dugárut, gyakran az ezt szállító járművel együtt, a csempész pedig vagy életben maradt, vagy nem; portékájából mindenestre a *hijacker* tollasodott meg. Aztán véget ért az amerikai szesztilalom, de megmaradt és meggyökeresedett ez a szó, melyet átvittek először kereskedelmi járművek, utóbb repülőgépek elrablására. Az utóbbi néhány évtizedben a *hijack* kaptafájára húzva került immár nemzetközi forgalomba a *skyjack* és utána a *carjack*, miközben a *hijack* és *hijacker* változatlanul él és virul.

Hogy honnan s miként szökkent szárba az angolban ez az amerikai vadvirág, az a mai napig rejtély. Tekintélyes szótárak mind azt mondják, hogy *origin unknown*, ismeretlen eredetű. Eszébe jut róla az embernek a *highwayman*, ami útonálló betyárt jelentett már Cromwellék korában (s valószínűleg még sokkal előbb), de meddő tépelődésnél tovább nem jutunk. A *hijacker*nek nyilván nem sok köze lehetett a *highway*hez, az országúthoz. Hogy pedig a *jack* mi legyen, az is érthetetlen. Az utóbbi szó két tucatnál is több különféle dolgot jelent az angolban az autómelétől kezdve a budiig (tessék csak megnézni egy jó nagy szótárban), aztán megleljük egy rakás különböző összetételben, mint

például *jackpot* (= főnyeremény), *jack-of-all-trades* (= ezeremester), *jack-in-a-box* (= kelj-feljancsi), *before you can say Jack Robinson* (= mielőtt a szád ki tudnád nyitni, mielőtt meg tudnál mukkanni), a *Union Jack* az angol nemzeti zászlót jelenti, a *jack-hammer* légkalapácsot, a *jack-tar* vén tengeri medvét, *Jack and Jill* az angol gyermekdalocskában kb. az, ami nálunk Jancsi és Juliska, és ezzel még messze nem értünk a lista végére, csakhogy úgy látszik, mindennek semmi köze ahhoz, hogy *hijack* vagy *skyjack* vagy *carjack*. A történelemkönyvekbe azonban alkalmasint bekerül a *hijack* is, meg a *hijacker* is, ha másért nem, a világot megrázó 2001. szeptember 11-i New York-i terrortámadás jóvoltából. A mai légi kalózkodó vállalkozásai mellett az egykori alkoholcsempészek viselt dolgai szóra sem érdemesek. *Sic transit gloria mundi*.

Keksz és koks

A magyar *tészta* és *sütemény* nehezen fordítható angolra. Mindkét szó sokkal tágabbnak, általánosabbnak tűnik, mint akármelyik angol szó, amelyet itt megfelelő-ként szemügyre vehetünk. Ha azt mondjuk, hogy *sweets*, az akármilyen édesség vagy desszert lehet. A *dough* még csak rendben volna, ez főleg kenyér és péksütemények tésztaja (mellesleg a szlengben azt is jelenti, hogy *dohány*, *guba*, *lóvé*, *pénzmag*). Esetleg édes tészta nyers masszája is lehet, de erre gyakrabban mondják mostanság azt, hogy *mixture*, *cake mixture*. A *pastry* lehet nyerstészta vagy az abból készült édes vagy sós sütemény (míg a *pastry-cook* a cukrász neve, bármit süssön is). Ne téveszszük össze azzal, hogy *pastry*, ami olyasmi, mint egy magyar bukta vagy töltött tasak, édes vagy húsos töltelékkel. A *sweetmeat* (édes fából vaskarika, mert persze soha nincs benne hús) majdnem annyira általános jelentésű, mint a *confectionery*, de szűkebb értelemben talán apró sütemény: idesorolható egy magyar *zserbó*, *pozsonyi kifli*, *linzer*, *ischler*, *mignon*. Nagyjából ugyanezt jelenti egy angol cukrásznak a *tart*. Gyakorlatilag ugyanilyen a *small cakes* vagy *tea cakes*, viszont egy *cake* általában nagyobb darab, szelitelhető sütemény, mondjuk egy torta, hacsak nem titulálom az utóbbit franciás ízléssel úgy, hogy *gateau*. Aztán persze ott van a *biscuit*, ami Amerikában *cookie* vagy *cooky*: kekszfélék vagy (apró és száraz) teasütemény. A *pie* lehet apróbb vagy nagyobb, de mindig töltve van. Azt pedig, hogy egy angol *pudding* süteménynek, tésztafélének minősíthető-e, vagy sem, döntsék el a szakmabeliek (mint kívülről, olykor tészta nézném ugyan, de gyakran felfújt, szufflé, olykor pedig végképp nem sütemény, mert például a *black pudding* nem más, mint véres hurka).

Az angol *cakes* egy nyelvésznek azért érdekes, mert ebből van a magyar *keksz*, akár közvetlenül (ha félreértették vagy elnézték az angol többes számot), akár esetleg német közvetítéssel (*der/das Keks* < angol *cakes*). Se nem ehető, se nem édes a koks, de a szó ugyancsak az angolból került mihozzánk, a *cokes* átvétele (és a *coke* persze nem tévesztendő össze a *Coke* szóval, ami teljes alakjában *Coca Cola*). Én még a magyar *notesz* szót is gyanúba veszem mint esetleges angol átvételt. Igaz, egyes nyelvészek francia jövevénynek tartják (*notes*), amit úgymond szépapáink félreérthettek, és a francia többségből lett volna a magyar egyes szám. Lehet, de a franciában nem ejtik a szóvégi *s*-t, az angolban viszont igen, és az angol éppúgy gyárt és árusít apró, zsebre vágható jegyzetfüzetkét, amelyre az van nyomtatva: *NOTES BOOK*. Magyarul notesz.

De ha már a *cake*-nél tartunk: nem mind torta, ami *cake*. A *fish cake* nem édesség, hanem mélyfagyasztott halszelet. A *cake of soap* = egy darab szappan. Ha valamire

azt mondják, hogy *it sells like hot cakes*, az magyarul annyi: veszik, mint a cukrot. *A piece of cake* lehet ugyan egy szelet torta is, de sok más is, ami olyan, mint a gye-
rekjáték, meg, mint a karikacsapás. *A slice of the cake* pedig egy engem megillető,
nekem kijáró juss, részesedés.

Kidnap és kidnappers

Alig múlik el nap, hogy az angol nyelvű sajtóban ne találkoznánk ezzel a hátborzongató szóval, amely magyarul gyermekrablást, emberrablást jelent. Se a szó, se az ezzel jelölt bűncselekmény nem új keletű, de az idők során mindkettő módosult valamelyest. A szóra a 17. századból találunk először adatokat az angol nyelvtörténeti szótárakban, ami persze jóval korábbi eredetre enged következtetni. Még érdekesebb, hogy itt nem „kezdetben vala az ige”, hanem kezdetben vala a főnév, és abból lett később az ige, magyarul nem a *kidnap* létezett először, és nem ebből lett *kidnapper*, hanem fordítva: az utóbbi volt előbb, s ebből kurtították le a *kidnap* alakot. Ez az eljárás nem ritka az angolban: előbb lehetkezett a *burglar* szó a betörőre, és később ebből vonták el azt az igét, hogy *burgle*, vagyis betörni, holott éppen fordítva gondolná az ember; sokkal később találták ki (valamikor a 20. században) azt a szót, hogy *baby-sitter*, aztán utóbb ebből elvontak egy korábban nem létező igét, hiszen ha egyszer van *baby-sitter*, akkor van *baby-sit* (*baby-sitting*, *baby-sitted* stb.) is.

A *kidnapper* (és ebből a *kidnap*) történetével érdemes megismerkedni. Ha jobban megnézzük a szót, rájövünk, hogy összetétellel van dolgunk. A *kid* igencsak régi szó az angolban, alkalmasint még a viking idők emléke, s eredeti jelentése (*gida* vagy *gödölye*) megmaradt a mai napig; találkozunk vele olyan kifejezésekben is, mint *treat* vagy *handle with kid gloves*, szó szerint glaszékesztyűvel bánik valakivel, magyarul kesztyűs kézzel bánik vele. Aztán valamikor a századok során a *kid* szónak újabb jelentése is sarjadt, s lett belőle *gyerkőc*, *kölyök*, *lurkó*, *srác*, a *kid* forma mellett pedig *kiddie*, *kiddy*, *kiddo* (különösen gyakori az amerikai angolban), s a köznapi beszélt nyelvben mindezt ma már sokkal többször halljuk és olvassuk, mint az eredeti *gida* vagy *gödölye* jelentést (ami persze érthető: sokkal többet foglalkozunk a gyerekekkel, mint kecskével). Ennek a jelentésnek a további fejleménye a köznyelvben ugyancsak gyakori *kidding*, magyarul *ugratás*, *bolondozás*, *viccelődés*, mint például *Are you kidding (me)?* (Gyerekeknek nézel, bolondozol velem, csak viccelődsz?) vagy *No kidding, okay?!* (Na, hagyjuk a hülye vicceket, jó?) vagy *I was only kidding* (Csak vicceltem, nem gondoltam komolyan).

A *napper* szó se mai gyerek: a 17. századi angolból jön, még hozzá az akkori tolvajnyelvből, amelyben éppen azt jelentette, hogy *tolvaj*. Ma már ebben a jelentésben ismeretlen. A mostani angol szlengeben is van *napper*, de egészen mást jelent (és kétséges, hogy van-e valami köze is a korábbi *napper*hez), nevezetesen kobak, tőkfej vagy pofa (*keep your napper shut* félreérthetetlenül annyi, mint fogd be a pofádat, kuss). A *kidnapper* viszont hajdan gyerekrablót jelentett, eredetileg a 16–17. században, amikor az amerikai ültetvényekre hurcoltak a Brit-szigetekről elrabolt gyerekeket vagy felnőtteket. Ebből a szóból vágták le aztán azt, hogy *kidnap*, a jelentés pedig maradt: az 1670-es évekből már van rá írásos adat, s a Robinson Crusoe halhatatlan szerzője, Daniel Defoe adja egyik szereplőjének szájába a következőt: *I will kidnap her and send her to Virginia*, ami igazolja, hogy írónk idejében még javában virágzott ez a kedves régi angol népszokás. Mindenesetre a

kidnap második tagjának semmi köze a mai *to nap* igéhez, amelynek jelentése szundít egyet, sziesztázik. A mai angol köznyelvben nagy valószínűséggel éppen ezzel a *nap* szóval találkozik az olvasó: *to have a nap* = szundikál, szundít egyet; *nap time* = sziesztaidő.

Aztán a szó is, meg az alávaló bűncselekmény is megmaradt, legfeljebb nem a munkaerő hiányával küszködő amerikai brit gyarmatokra cipelték az elfogott áldozatokat, hanem – mai szóval élve – globalizálódott az emberrablás is, akár gyermek, akár felnőtt került az emberrablók karmai közé. Az 1920–1930-as években éppen az Egyesült Államokban burjánzott el a pénzszerzésnek ez a gyalázatos módja, amely különösen az 1930-as években lett Amerikában és világszerte hírhedt szenzáció, miután a közismert és ünnepeelt óceánrepülő, Charles A. Lindbergh két éves kisfiát rabolták el (és gyilkolták meg) 1932 márciusában (tessék ehhez elolvasni Agatha Christie szórakoztató detektívregényét: *Murder on the Orient Express*). Az ebből fakadt sajtóhisztéria évekig tartott, és világszerte közismertté tette ezt a hírhedt szót: *kidnap*. További évtizedek során az emberrablás gyakori anyagi, pénzügyi motivációja megmaradt, de tágult is, amennyiben mindenféle rendű s rangú, a legkülönbébb politikai meggyőződésű terroristák, botcsinálta forradalmárok, vallási megszállottak és egyéb eszelősök nem (vagy nem elsősorban) anyagi haszonért, váltságdíjért, pénzért folyamodtak emberrabláshoz, hanem politikai vagy egyéb céljaik érdekében (gondoljunk csak például Aldo Moro egykori olasz miniszterelnök elrablására és meggyilkolására vagy számos más hasonló bűncselekményre).

Jogi szaknyelvben gyakran, a köznyelvben ritkábban használt rokon értelmű szava a *kidnap*nek az *abduct*, aminek jelentése megszöktet, elragad, elrabol; a belőle képzett *abduction* jelenthet emberrablást is, de nem csak és nem feltétlenül azt. Hiszen gondoljunk csak Mozart *Szöktetés a szerájból* című bűbajos operájára: angol fordítása *Abduction from the Seraglio*. Valljuk meg, az ilyen szöktetés mégiscsak más, mint egy könyörtelen emberrablás, ami fehéren-feketén *kidnap*, és semmi más. És még jó, ha élve megússza az ember.

Lift

A lift olyan *felvonó*, amelyik egyúttal *lift* is. Mert ez a régi angol főnév, amelyik bekevert a magyar szókincsbe is, miközben nemzetközi szóvá terebélyesedett, nyelvújítóink jóvoltából kapott ugyan egy igen találó magyar megfelelőt, használjuk is, ám a *felvonó* mégsem lett olyan népszerű, hogy kiszorítsa a jövevény *lift*et, amelytől ma már el nem vehetjük a magyar polgárjogot. Nemcsak liftünk van, hanem liftesünk is, liftezünk is, van lifteslányunk, liftkezelőnk, hogy ne akadjunk el a liftaknában, és esetleg liftpénzt fizetünk. Az angolban még sokkal gyakrabban és tágabban használjuk ezt a szót igeként és főnévként egyaránt, jelentése pedig felhúzi, felvon, felszáll, felemel és egyebek, mert hiszen az egyszerű felvonón kívül van *airlift*, *skilift*, *weightlifting* és *weightlifter*, *face-lift*, *fog* vagy *mist* vagy *clouds lift up*, amikor valaki a kisujját se mozdította, az *failed to lift a finger* és még sok más. Aztán ha valaki esetleg ráunt már a liftezésre, annak ott sorakozik egy csokorra való szinonima, például *elevate*, *raise*, *hoist*, *pull up*, *heave* és egyebek. Használatukkal persze vigyázzunk, mert ezek kölcsönösen felcserélhetők olykor, de nem mindig. Az *elevate* például kitűnő egy ilyen mondatban, hogy mondjuk *Bonaparte was elevated to the rank of a general*, de ha egy bőrönd vagy két teli vödör megemeléséről van szó, nem ezt használnám. Ha, teszem azt, bulldózereket raknak fel egy teherhajóra, az lehet éppen *lift*, esetleg *raise*, de legalkalmasabb mégis

a *hoist* (*freight hoist*) lesz. Másrészt egy súlyemelő határozottan *weightlifter*, és soha nem *weight-raiser*, egy botrányhős *hell-raiser* és nem *hell-hoister*, míg viszont létezik *fund-raising*, ezzel szemben nincs *fund-lifting* vagy *fund-hoisting*.

Aztán ne lepődjünk meg azon, hogy ha, teszem azt, Chicagóban nincs kedvem felkutyagolni egy felhőkarcoló huszonnolcadik emeletére, hanem helyette felvonóba szállok, akkor egy *elevator* visz fel a magasba, de ha ugyanezt Londonban művelem, akkor egy *lift* segítségét veszem igénybe. Mert az amerikaiak *fall* az, ami az angolnak *autumn*, az amerikai *theater*nek és *center*nek írja azt, amit az angol *theatre*-nek és *centre*-nek, ha egy angol Manchesterből Bostonba telefonál, az egy *trunk call*, egy amerikai viszont ugyanezt úgy hívja, hogy *long distance call* (esetleg *toll call* vagy *STD call*).

Még egy apróság. Ha egy angol vagy amerikai azt mondja, hogy *I give you a lift* (vagy kicsit szebben: *May I offer you a lift?*), akkor nem egy felvonóval óhajt megajándékozni (ami ügyetlen, nagy darab és nehéz becsomagolni, no meg hova teszed otthon), hanem hazavisz a kocsiján. Náluk ezt már csak így mondják, hiába.

Jegyzetek

Ad goulash

Goulash az amerikai szlengben (legalábbis 1952-ben) a magyar nép gúnyneve volt (forrás: Moser 1996: 166; Berrey–van der Bark 1952: 349). Utóbbi (36) magyarázatként hozzáteszi, hogy nemzeti eledelünkről nevez így minket az angol szleng. Az érdekesség kedvéért megemlítem, hogy szerintük [39] *Hungarian* népetimológiás szójátékkal „a hungry person”, valamint említik még az amerikai szleng *hunky* és *Hunkyland* szavait (ugyanott).

Arthur Koestler sokáig kísérletezett azzal, hogy József Attila költészetét hozzáférhetővé tegye az angol nyelvterületen. A *Születésnapomra* című vers lefordításakor ő is *hungry* és *Hung'ry* rímeltetését gondolta ki: Harminckét évem elszelelt / s még havi kétszáz sose telt. / Az ám, / Hazám! = Thirty-two, what an event, / and never enough to pay the rent, / and always hungry / in Hung'ry (Hidegkúti 1992: 49).

Ad huszár

A szerző szerint a *huszár* szó ma már csak a múltat idézi; ez nincs egészen így, mert huszár mint fegyvernem létezik a francia hadseregben is, de már tankjaik vannak lovak helyett. Egy másik katonai műszó, a *talpas* a német köznyelvbe került át, de *Tolpatsch* huszártól eltérően semmi nyalkaságra nem utal, jelentése ugyanis: 'esetlen, darabos mozgású'.

Természetesen egészen kevés szót érint ez a magyar szóexport (talán valaki össze is gyűjtötte már őket). A jelentéskör is meglehetősen szűk, amire az is utal, hogy például az osztrák nyelvbe bekerült egy *mulattieren* ige...

Ad biro

Márai Sándor *Halotti beszéd* című verse óta (*lehull nevedről az ékezet*) nem csodálkozunk, hogy a nagyvilágban a feltaláló nevének mindkét ékezete elveszett. Érdekes nyelvi problémát okoz az euró bevezetése olyan országokban, ahol a szó ékezetet visel (ilyen a magyaron kívül például a lett is): mivel minden országnak – természetesen a többiével egyenértékű – saját kivitelű európénzerméi és -papírpénzei vannak, a közös pénz nevével sokféle írott formában fognak találkozni különféle nyelvű használói.

Ad happy

A klasszikus zsidó viccek minden bölcsességét (és szomorúságát) mutatja az, amelyben az Amerikából látogatásra hazatérő ezt válaszolja vendéglátóinak arra a kérdésre, hogy boldog-e: „Hát, tudjátok, happy az vagyok, de boldog nem...”

Ad hap

A szerző használatból kiment szavakról beszél. Ezzel kapcsolatos Cs. Szabó Lászlónak egy rövid, igen tanulságos írása oxfordi nyelvi kalandjairól (1946: 176–177):

Némely dologban rokonok vagyunk a legnagyobb lángelmével. Én például úgy tanultam meg angolul, mint Kossuth Lajos. Shakespeare-ből. Igaz, kevesebb hatással. Nem ürített rám poharat két atlanti part.

Úgy beszéltem angolul, mint egy bujdosó herceg a királydrámákban; a verébnek „pinion”-ja volt a szárnya helyén (ilyet csak arkangyalok viselnek), s a szerény „looking-glass” helyett a királyi „mirror”-ban nézegettem magamat. Hétféle szót tudtam a lotyóra, ötöt a gézengúzra és golyóra, hatot a zsebmetszőre, s legalább annyit a fattyúra. Úgy beszéltem, olyan elavult mocskos szájjal, mint a matrózok egy Erzsébet-kori lebujban.

Pesttől egyfolytában utaztam Oxfordig: egy nemzetközi találkozó szorított. Oda-künn kinyitom a koffert: olyan a parádés ruhám, mint egy fazék szétfőtt kalarábé. No, ezt gyorsan ki kell vasaltatni. Csöngetek, jön az asszony, kérdi, mit akarok, s mondom, hogy...

Azaz mondanám.

Macbeth sose vasaltatta ki kockás szoknyáját. II. Richárdnak nem vasalták a véres palástját. A clarence-i herceget vasalatlanul fojtották a hordóba. Nem tudtam, hogy mondják: vasalni.

Fogtam a nadrágot, kiterítettem az asztalra, s mindkét karommal rátámaszkodva, néhányszor végigfentem a bugját. „Vasalja ki” tettem hozzá határozottan, magyarul.

Egy ajaknéger is így magyarázta volna meg. Kézze, lábbal, Shakespeare nélkül.

Shakespeare szókinccsével kerestem a Merton kollégiumot is. Hórihorgas rendőr állt a sarkon, egy szálfá ember, könyökig erő fehér kesztyűben, szemére húzott sissakkal. Ilyenforma óriás végezte ki VIII. Henrik feleségeit.

Kérdésekre hüvelykujjával hátrabökött egy épülő ház felé. „Behind the scaffold” – mondta egyszerűen. „A vérpad mögött.” Ott a kollégium.

Összevérődött a térdem. Hát igen, ez Anglia, ez a képmutató sziget! Illatos, méltelt pipadohányt, hűsítő borotvaszappant, liliputi bibliát, pihekönnyű ujjast, szürke cilindert, lovaglóveszőt, Morland-metszetet, banánbefőttest, gyapjúharisnyát s nemzetközi együttműködést árul nekünk, s közben vérpadot ácsol Oxford utcáin!

Később megtaláltam a kollégiumot egy épülő ház mögött. Scaffold állványzatot jelent köznap nyelven, épületállványt. Én csak a másik jelentését ismertem, a shakespeare-it.

Cs. Szabó László kapcsán hadd hívjam fel a figyelmet – ha ez egyáltalán szükséges – egy másik Angliában élő magyar íróra, Sárközi Mátyásra, akinek több könyvéből is igen sokat lehet tanulni – ahogy mondani szokták: szórakozva – az angol nyelvről és kultúráról (külön bibliográfiával nem szolgállok, mert sok könyvről van szó). *Mit is*

jelent? Sárközi Mátyás szótára című munkája (2005) különösen hasznos és élvezetes olvasmány, ugyanakkor anyanyelvéről szól.

A Cs. Szabó Lászlóval történeteknek épp a fordítottja várja azt, aki Görögországban jár (és ismeri a görög írást): műveltségi, azon belül sokszor tudományos szavakkal találkozik lépten-nyomon eredeti, legtöbbször konkrét jelentésükben, például *exodosz* 'kijárat', *metafora* 'közlekedés, szállítás' vagy *Szintagma* [Alkotmány] *tér*.

Ad to happen 'történetesen + ige'

Megvan annak is a kockázata, ha valaki – mint szerzőnk – nemcsak nyelvtanilag és értelmileg helyes, hanem ugyanakkor választékos stílusra is biztatja a nyelvtanulókat. Egy németes kollégám letörve számolt be arról, hogyan fordította valaki németre a magyar *történetesen*: *geschichtlich* (angolul nyilván *historically*) lett belőle, amivel az illető elárulta, hogy számára teljesen ismeretlen ez a magyar szó!

Ad hijack

A szerző nem nevezi meg azt a folyamatot, amellyel – az ő szavával – „lekurtul” egy képzett szó, és tulajdonképpen mesterségesen teremődik töve. Ez az angol – de néha a magyar nyelvészetben is használatos – műszóval back-formation a magyarországi nyelvhelyességi viták egyik „állatorvosi lova”. (A Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette terminológiai szótár [2000: 55–56] „elvonás” néven tárgyalja ezeket a jelenségeket.) Már Ponor Thewrewk Emil 1873-as könyvében (83–84) dokumentálva van a harc ellene (megbocsátásban csak a már ekkor is régi *képvisel* részesül), amely harc a ma nyakra-főre hallható-olvasható *főszerkeszt*, *nagymos*, *ügyintéző* és hasonló tanúsága szerint vesztésre áll. Ponor Thewrewk szörnyülködne, ha megtudná, hogy az általa elretentő példának említett *távírnak* azóta már számtalan utóda lett: *gépír*, *gyorsír*, sőt *gép- és gyorsír*. Viszont az angolban (és például a svédben is) teljesen elfogadottak a *to proofread*, *to babysit* típusú igék.

A *csárda* is ezzel a folyamattal jött létre, csak éppen egy nyelvi határ átlépése után: a horvát *čardak* egyes számú alakot az átvevő magyarok többes számúnak vélték, és annak rendje és módja szerint megcsinálták hozzá a *csárda* egyes számot és az eredeti egyes számmal azonos alakú többest.

Ad keksz és koks

Ez már át is vezet a szerző következő, eredetileg többes számú példáihoz. A nyelvtani szám (numerus) olyan fontos grammatikai téma (és mellelleg olyan érdekes mindenféle szempontból), hogy a cambridge-i egyetemi kiadó *Cambridge Textbooks in Linguistics* című sorozatában külön kötetet szánt neki (Corbett 2000). Igaz, a kötet fülszövege így kezdődik: „A nyelvtani szám a leginkább alábecsült grammatikai kategória.” (Ezt a ki-tűnő sorozatot, különösen az egyes grammatikai kategóriákat – aspektus, eset, idő, mód, nem – tárgyaló köteteket nyomatékosan az Olvasó figyelmébe ajánlom; erre már csak az is okot ad, hogy igencsak népszerűsítésre szorul, hiszen például az egyik vidéki egyetem kari könyvtárából tízévi nem használás után az előírások szerint nemrégén egyszerűen kiselejtezték őket, némelyiket több – annak idején ajándékba kapott – példányban is!)

A szerző által tárgyalt két szóval (*keksz*, *koks*) nyelvtanilag nincsen baj, hiszen anyagnevek lévén alig használatosak többes számban (legfeljebb '-fajták' jelentés-

ben). A *delikatesz* szinte csak boltnévként használatos, ott sincs nehézség, a *notesz* pedig könnyen többesíthető. A már csak kifejezésben használt *móres*(*re tanít*) sem okoz nyelvtani nehézséget; ez is latin többes szám (lásd ebben a szállóigében is: *O tempora, o mores*).

Az *Alpok* ↔ *Alpesek* használata bizonytalan, *Alpesek* ugyanis nyilvánvalóan kétfősen jelölt többes szám. Az *Anglia* és *Belgium* típusú országneveken (ilyen *Utópia* → *utópia* is) már nem érződik a többes szám, *Németalföld* pedig magyarul eleve egyes számú alak (szemben az ország angol vagy német nevével), ahogy az *Egyesült Államokat* is egyes számban egyeztetjük.

Nem kevés gondot okoz azonban a modern társadalom egyik leggyakrabban használt szava, a *média*. Az egyeztetés bizonytalansága onnan ered, hogy nem mindenki érzi már ebben az alakban a latin többes számot, ezért – a biztonság kedvéért? – sokan magyarul is többesítik: *médiák*. (Tudtommal Horányi Özséb pécsi professzor volt az első, aki „a még nagyobb biztonság kedvéért”, persze csak tréfából, a *médiák* alakot javasolta.) Az *univerzálé* filozófiai és nyelvészeti műszó ugyanez az eset (az is közös bennük, hogy mindkettő főnevesült melléknév, csak más-más ragozási osztályba tartoznak): a bizonytalanság itt a helyes *univerzália* mellett az *univerzáliák* alakot hozta létre. „Igazság” nincs – csak ajánlani lehet a *médiák* és az *univerzálék* alakokat. Igaz, hogy *médiának* ’hipnotizálható személy’ jelentése is van; lehet, hogy ebben a jelentésben a *médiák* lesz általános, míg a ’tömegközlelési eszköz’ jelentésben vagy ugyanez, vagy pedig a *média* egyes számú gyűjtőnévvé válik (amire sok példa van: *Biblia, fólia* stb.), és így nem is lesz szükség a többes számra. Ha mégis – mert többféleről van szó –, akkor valószínűleg győz a *médiák*.

A harmadik ilyen fogalom, illetve szó a *reália/reáliák*; a világ valóságos, kézzelfogható dolgairól van szó, amelyeket a nyelvnek ábrázolnia kell (néha a szó ’természettudományok’-at jelent). Ha – a nyelvi relativitás örök témáját idézve – egy afrikai nyelvnek nincsen módja, de szüksége sem arra, hogy a sokféle hó között a „kásás hó”-ra kifejezést találjon, akkor így fogalmazunk (annyira sem törődve a kétszeres többes számmal, mint a *médiák* esetében): „a *reáliák* különbsége az oka a nyelvi eszköztár különbségének”. Vagy egy idevágó példa: a *bricsesz* szintén angol jövevény, de mint „reália” már csak történeti tény, ezért nemcsak többes száma, hanem jelentése is kikerült a nyelvtudatból.

Érdemes megjegyezni, hogy a magyarban van még több eredetileg többes számú szó, mely nem a latinból való; ilyenek például a héberből – gyakran a jiddisen át – érkező *córesz*, *écesz*, *macesz*, *pajesz* (a kevésbé ismertek közül *gezeresz*) stb.

Ad kokszt

Már idéztük Jókai elismerését az alkoholfogyasztás szókinccsének bőségéről – nyilvánvaló, hogy ugyanez áll a kábítószerre is. A kokszt mint tüzelőanyag eltűnésével és a kokain megjelenésével együtt járt a szóalkotás, ami a *kokszt* és a *kokain* hasonló hangzása miatt természetes átvitel volt, nem is kellett hozzá különösebb költői véna.

Ad tészta, sütemény

A nyelvészkedése okán már idézett Móricz Zsigmondnak van egy *Magyar szöveg franciául* című kis írása (1930), melynek kiindulása az, hogyan lehetne lefordítani

franciára a *Nem árt a vaj a bélesbe* magyar mondatot. Nem meglepő, hogy az író a fordítójával folytatott alkudozás végén, kompromisszumként az átültetendő szövegben a bélest megsütendő halra változtatja. (Itt is a reáliák különbségéről van szó.)

Ad kidnap és kidnappers

E szavak kapcsán 1. egy tényleges magyar és 2. egy látszólagos német párhuzam adódik.

1. A szerző érinti a 'gyermek' jelentésű angol szavak eredetét. Ugyanerről a magyar vonatkozásában Mészöly Gedeon (1982: 322, 324) és az általa is idézett Horger Antal (1924/2001: 96) tájékoztat. Mindketten úgy tartják, hogy *gyermek* első jelentése 'csikó', *kölyöké* 'kutyakölyök', *kamaszé* pedig 'nagytermetű kutya (például komondor)' volt. És egy (a *pesti* jelzővel és általában többes számban) immár történeti műszóvá is lett, eredetileg jiddis közvetítéssel a héberből származó szó: *srác* (mely – mint Nádasdy Ádám *A pesti srácok* című írásában [2008: 267] részletesen elolvasható – eredetileg többes számú alak volt).
2. A *napper* utótag felidézi a magyarba a németből érkező *neppert*. Annyit tudtam kideríteni, hogy az angol szó töve a kihalt (*k)nap* ige ('elcsíp' és 'becsap') volt, melynek egyes germán nyelvekben párhuzamai vannak. A *nepper* viszont a köznémetbe az argóból került, és a jiddis közvetítésével a 'becsap, megcsal' jelentésű héber *na'op* ige leszármazottja.

Ad lift

A szerző említette fogalmak közül a *liftpénz* és – talán szállodák kivételével – a *liftes* már ismeretlennek számít, hiszen a legtöbb felvonó „önkiszolgáló”. A *páternoster* egész biztosan mindig is az volt – ennek viszont a neve érdekes. Egyrészt azért, mert a *Miatyánk* latin nevével az imádkozást, annak is főleg a rózsafüzért használó módját idézi, másrészt azért, mert a felvonó és az ima egyaránt hosszú *á*-val ejtődik, holott a latinban *páter* volt a kiejtése. (Már csak ezért is hamis Erdélyi Józsefnek a magyar nyelv jellegét teljesen kiforgató érvelése [1939/2005; az újabb kiadást idézzük: 29], mert nyilvánvalóan csak írásban igaz az, hogy „*pater* és *mater* csak annyiban különböznek egymástól, mint a mi *apa*, *anya* szavunk”). Ahogy az *úr* nyelvtanilag helyes ragozott alakjai (például *urat*), úgy középkori felfogás szerint a *pater* eredetileg rövid *á*-s alakjai is Istenhez méltatlan „csonkítás” volnának, ezért kétféle ragozás volt érvényes – ahogy még az *arany* – *Arany*, *daru* [állat] – *daru* [emelőgép] típusú szópárokban. A morfológiában tehát a tulajdonnév ↔ köznévf, konkrét ↔ átvitt és hasonló mellett a szent ↔ profán különbség is a kompetencia része, vagy legalábbis az volt. (Ismert példa kétféle „s” betű egykori ugyanilyen elvű, szent és profán alapon történő eltérő használata; a *páter/úr* kiejtéséről tájékoztat Vértes [1980: 61], a kétféle s-betűről ugyanő [1959].) Az ilyenfajta „finomságok” iránti érzék csökkenni látszik, amit jól mutat, hogy egyre több pékség és áruház kínál „magvas” kenyeret.

Ad lift és felvonó

Ez a példa is azt mutatja, hogy az idegen és a magyar szó viszonya nem olyan egyszerű, mint sokan állítják (hasonló szópár *telefon/távbeszélő*, *borbély/fodrász*, *patika/gyógyszertár*). Joggal hangsúlyozza a szerző, hogy igenis az idegen szót érezzük

magyarosabbnak, a nyelvújítási terméket pedig hivataloskodónak, vulgárisan szólva „izzadságszagúnak”. Éppen ezért aligha fog kihalni a *lift* (a plasztikai műtét magyarul is használt angol nevének támogatása nélkül sem)!

Az embernek eszébe jut Molnár Ferenc halhatatlan írása, *A luftbalónos ember* (a részletet egy későbbi kiadásból idézem (1957: 129):

Ha nem így írom: luftbalón, nem tudják, miről van szó. Léggömb, ez a szó utálatos csinálmány, és ha hatszor írom is elébe, hogy: színes, nem nézik ki belőle a piros, kék, zöld, fényes és könnyű golyókat, amelyek fürtté kötve lebegtek egy borotvátalan, piszkos és vigyorgó ember feje fölött, amint árulta őket. A régi és rút szavaknak, mint amilyen a luftbalón is, megvan az a jó tulajdonságuk, hogy emlékezetünkbe, mikor felidézünk őket, elhosszabb magukkal a rokonságukat is. Ha azt mondom: „luftbalón”, vele jön az a piszkos ember is, aki árulja, a városliget, a poros tavaszi délután, a verkliszó és az én egész fiatalságom. „Léggömb”, ez a szó nem hoz magával semmit. Egyedül jön, mint ismeretlen írás egy felbontatlan borítékon. Értem, de szigorúan nézek rá.

Mint látjuk, Molnár csak személyes-pszichológiai érveket hoz, de általában az idegen szavakat megkülönböztetés nélkül ellenzők is szubjektívak, bár az elutasításban közösségi jellegű érveket fogalmaznak meg.

Az eltelt idő e szó esetében furcsa változást hozott: ma már szinte csak a *lufi* él (ahogy *suli*, egyébként a diáknyelvben az egyetemről szólva is), és az eredeti, teljesebb alak, meg vélhetőleg az idegen eredet tudata is, teljesen elveszett.

Hadd említsem itt meg e bonyolult kérdéskör néhány klasszikusát. Zolnai Béla *A műkedvelő Purista lelki alkata* (1940) egyike volt a néhai Szépe György által legtöbbet idézett munkáknak; Leo Spitzer (1918a) műve, melynek címe magyar fordításban: Az idegen szavak vadászata és az idegen népek gyűlölete (a németben *Hatz* (lásd magyar *hecc*) '(hajtó)vadászat' és *Hass* 'gyűlölet' nagyszerűen rímel is!) alapvető munka, erre egy lábjegyzetében Simonyi Zsigmond hívta fel a magyar olvasók figyelmét a *Magyar Nyelvőrben* (1918/7–8: 170); ugyanott elemzi Spitzer egy másik igen fontos könyvét (1918b). A maga korában igen nagy hatású német nyelvész és irodalmár, Leo Spitzer (1887–1960), aki pedig szoros magyar kapcsolatokkal rendelkezett, és magyar folyóiratokban is publikált, mint nyelvész sajnos már alig ismert nálunk. (Annak idején a már említett Simonyi Zsigmond mellett mások, köztük Zolnai Béla idézte sűrűn, lásd Zolnai 1940-ben publikált és sok más munkájában.) Legalább irodalomtudósi tevékenységéről újabb időkben is említést tesznek, így például fordításban közölte egy alapvető tanulmányát a *Helikon* (1964/1970). Félő, hogy az ő (és sok más nagy) meg nem érdemelt elfelejtésében azon kívül, hogy „régieknek” számítanak, annak is szerepe lehet, hogy németül írtak (ami az 1936-ban Törökországon át az USA-ba emigrált Spitzer esetében nem is teljesen igaz).

Péter Mihály óráin az eredetileg a görögre vonatkozó középkori mondást (*Graeca sunt non leguntur* [görög lévén nem olvasandó, tudniillik latin szövegen belül] már az 1960-as évek végén (!) kénytelen volt az oroszra alkalmazni (*Russica sunt non leguntur*); ma már nyugodtan ki lehetne terjeszteni a németre, sőt más egykori „világnyelvekre” is (*Non Anglica sunt non leguntur*).

Szomorúan kell megállapítani: hosszú évtizedekkel ezelőtt megfogalmazták már az olyan viták összes álláspontját (és megcáfolták a szélsőséges véleményeket), mint amilyen az idegen szavakról szóló. (Ennél is régebben, több mint két évszázada lezárulhatott volna például az ugor–török háború is, ha már akkor – és nem csak majd kétszáz év múlva! – jelenik meg és válik az általános műveltség részévé Benkő József munkája (1978). Ehelyett majdnem egy évszázad múlva kezdődött csak meg igazából a küzdelem.)

Még néhány adalék az idegen szavak témaköréhez. Az egyik az olyan foglalkozásnevek kérdése, mint *geográfus* vagy *etnográfus*: itt a szakmának van ugyan magyar neve, de a foglalkozásra egyáltalán nem „sznobság” az idegen szó használata, hiszen csak nagyon sután lehetne magyar megfelelőt találni. A helyzet aszimmetrikus: míg *fizika* és *fizikus* stb. esetében szükségképpen mindkettő idegen (vagy jövevény-) szó, ebben a két esetben csak az egyik. *Anglista*, *germanista* stb. esetében pedig a magyarítás vagy kicsit suta (*angolos*), vagy szűkebb értelmű (*németes*).

B. Kovács Mária talán kevésbé ismert cikkében (1998) megerősíti mindnyájunk tapasztalatát: népiesebbnek, magyarabbnak érezzük ezeket a latin szavakat (csak párat idézek a tanulmányból), mint hivatalos magyar megfelelőiket: *árenda*, *citál*, *fiskális*, *juss*, *nótárius*, *passzus*, *prókátor*, *testál* és *testamentum*. Hozzátehetünk olyan, immár alig (vagy már csak mesékben szereplő) szavakat is, mint *strázsál*, *ókumlál*, *ókula*, *árkus* (*papír*) stb. Azóta került a kezembe Zolnai Béla 1950-es, *Miskulancia* című írása, mely már jóval előbb teljes általánosságban megfogalmazta ezt a jelenséget: „A *miskulancia* szó nyelvünk nem-irodalmi rétegébe tartozik. Közismerten használja a familiáris beszéd, sőt – latinos-tudós formája ellenére – népiesnek érezzük. Ebből a szempontból olyanfajta, mint a *juss*, a *virtus*, a *portéka*, az *ámbitus*, a *patika*, a *porció*, a *cívís*, a *szervusz*, a *pertú*, a *familia*, az *akkurátus* és társai” (137). Mint Zolnai megállapítja, a *miskulancia* nem eredeti latin, hanem ’saláta’ jelentésű latinosított olasz szó. (Hozzátehetjük a szintén meglepő tényt: a *Minden út Rómába vezet* sem eredeti római szállóige [lásd Wacha 1961].)

Nemcsak e nagyon alapos és tanulságos tanulmány és a régi erkölcsi elv miatt, mely szerint az érdemeket el kell ismerni (*Palmas qui meruit ferat*), fontos Zolnai Béla megemlézése, hanem azért is, mert az utóbbi időben végre óriási érdemeihez méltóan szerepel. Szépe György portrékötetében (Szépe 2013) ugyan nincsen külön fejezet róla (a 193–194. oldalon azonban Zolnai Fónagy Iván kapcsán szerepel igen fontos adalékokkal), előadásain és magánbeszélgetésekben sűrűn és elismeréssel, sőt csodálattal emlegette (utóbbiba Zolnai furcsaságainak – például az apjával, Zolnai Gyulával nyilvánosan folytatott vitáinak – a felelevenítése is beletartozott).

Zolnai 1957-ben és 1964-ben megjelent tanulmánykötetei után 2009-ben Miskolczi Ambrus szerkesztésében látott napvilágot egy válogatás írásaiból; ennek önmagában vett értékén kívül igen nagy érdeme a szerkesztő életrajzi összefoglalása: Miskolczi (2009), amely Miskolczi (2001) megfelelő részének összefoglalása. Megemléltendő még Zolnai 1939-es monográfiája, melyet a szerző Gombocz Zoltán emlékének ajánlott, és mely jelentős átdolgozás után a *Nyelv és hangulat* című kötet (Zolnai 1964) alapanyagát képezte.

Személyes véleményem az, hogy Zolnai újrafelfedezését (rehabilitációját?) a legjobban az teljesítené ki, ha 1940-es munkája és a két (1957-es és 1964-es) tanulmánykötet

újra megjelenhetne; valamint – ha másra nincsen mód – az első okvetlenül fontos teljes kiadásán kívül az utóbbi kettőből legalább egy nagyon bő egykötetes válogatás is. Végül újra, Zolnai esetében is sajnálattal kell megállapítani, hogy az Akadémiai Kiadó *A múlt magyar tudósai* című félbemaradt, igen értékes kismonográfiai sorozatában – jó néhány igen nagy nyelvészszel (t. k. Gombocz, Karácsony, Lotz) egyetemben – ő sincsen képviselve.

Cs. Szabó László így ír: „A nyelv sok idegen szót befogad, néha egyenesen a nyelv erejére, eleveenségére vall, hogy az egyjelentésű ősi és jövevény szó egy árnyalattal mégis különbözik. [...] a zsendár zordabb, mint a csendőr, a finác gúnyosabb, mint a pénzűgyőr [...] a poéta több, mint a költő, a praktika félelmesebb, sőt magyarabb, mint a cselszövés, a muzsika bensőségesebb a zenénél, és így tovább. A nép néha megbélyegez, néha kitüntet az idegen szóval, a párhuzamos szóhasználat jellemfestésre és lélekrajzra szolgál. A baj csak akkor kezdődik, mikor az idegen szó kilakoltatja a hazait” (1939: 125).

Végül egy személyes élmény – a „másik térfélről”, a humán értelmiség köréből. Egy nagyon nehéz angol szemantikai könyv *Kognitív tudomány és figuratív nyelvhasználat* című fejezetének fénymásolt példányát a tanteremben hagyta a tulajdonosa. Mielőtt kinyomoztam, melyik csoportról van szó, és visszajuttattam, belekukkantottam. Nagyon néztem, mert a nyilvánvalóan már nem elsőéves angol szakos diák a következő szavakat jelölte meg mint számára újakat, ismeretleneket (és látta el többé-kevésbé helyesen magyar megfelelőikkel): *kogníció, konceptuális, egzaktuság* (ennek „magyar” megfelelője nála meglepő módon *precízió* volt!), *anomália, diszciplína, eliminál, figuratív nyelvhasználat, idióma, imaginárius, paradigma, terminológia* stb. Ezek egytől egyig még nem a kognitív szemantika speciális értelemben használt angol vagy nemzetközi műszavai, hanem – azt gondolná az ember – az általánosan használt értelmiségi, sőt műveltségi nyelvbe tartoznak. Ebben a körben ezt a nyelvezetet ismertnek feltételeznék az ember, hiszen nélküle mindenféle magasabb szintű bölcész teljesítmény igencsak bizonytalannak tűnhet. Vagyis azt hiszem: mind általános műveltségi, mind oktatás-módszertani (azon belül pedig felsőoktatási pedagógiai) szempontból érdemes volna alaposan és elfogultság, főleg indulatok nélkül (pedig sajnos néha nem így történik) végiggondolni ezt az egész idegenszó-kérdést.

IRODALOM¹

- Benkő József (1978): *A' magyar és török nyelv mely keveset edgyezzen; a' magyar szókról való kü-lömb-külömb jegyzésekkel edgyütt; meg-mutatja Benkő Jósef.* In: Éder Zoltán: *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvűvelő* [helyesen: Nyelvűvelő] *Társaság.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 149–216.
- Berrey, Lester V. – van der Bark, Melvin (1952): *The American Thesaurus of Slang.* New York: Thomas Y. Crowell.
- Corbett, Greville G. (2000): *Number.* (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.

¹ Terts István kérésére ebben az irodalomjegyzékben a külföldi (vagy külföldön publikáló magyar) szerzők keresztnévét is kiírjuk. – *A szerk.*

- Cs. Szabó László (1939): *Magyar néző. Napló az európai válságról*. Budapest: Nyugat.
- (1946): *Két part*. Budapest: Révai. (Az idézett rész a kötet 1943-ban íródott *Vonatablak* című részéből való.)
- Erdélyi József (1939/2005): Nemek a magyar nyelvben. In: uő: *Árdeli szép hold*. Budapest: Magyar Élet; (a már nehezen hozzáférhető [és hosszú ideig zárolt!] első kiadás helyett a kötet bővített új kiadását idéztük:) Budapest: Magyar Ház.
- Hidegkúti Béla (szerk., 1992): *Koestler emlékkönyv*. Budapest: Bethlen Kiadó.
- Horger Antal (1924/2001): *Magyar szavak története. Közérdekű magyar szófejtések gyűjteménye*. Budapest: Kókai Lajos kiadása; (reprint) Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- B. Kovács Mária (1998): A jogi szakszókincs latin elemei a nyelvjárásokban. *Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei. Tanulmányok a magyar nyelvről*, 38–43.
- Mészöly Gedeon (1982): *Népünk és nyelvünk. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Miskolczy Ambrus (2001): *Szellem és nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- (2009): *Zolnai Béla (1890–1969) emlékezete (Filológia, szellemtörténet, történelem)*. In: Zolnai Béla: *Nemzet és szellemtörténet*. Budapest: Lucidus Kiadó, 7–18.
- Molnár Ferenc (1957): A luftbalónos ember. In: uő: *Az Aruvimi erdő titka*. (Vidám Könyvek.) („A luftbalónos ember” a „Három kis novella” II. része, 129–132.) Budapest: Magvető.
- Móricz Zsigmond (1930): Magyar szöveg franciául. *Nyugat* 16, augusztus 18., I–II. (a 304. lap után, a hirdetések között, „Papírkosár” rovatcím alatt); Újra in: uő (1958): *Riportok 1930–1935*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 71–72.
- Moser, Wolfgang (1996): *Xenismen. Die Nachahmung fremder Sprachen*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
- Nádasdy Ádám (2008): A pesti srácok. In: uő: *Prédikál és szónokol. Újabb írások, beszélgetések a nyelvről 2003–2007*. Budapest: Magvető, 267–270.
- Ponori Thewrewk Emil (1873): *A helyes magyarság elvei*. Budapest: Hoffmann és Molnár.
- Sárközi Mátyás (2005): *Mit is jelent? Sárközi Mátyás szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Spitzer, Leo (1918a): *Fremdwörterhatz und Fremdvölkerhass. Eine Streitschrift gegen die Sprachreinigung*. Wien: Manzsche Hof-, Verlags-Universitäts-Buchhandlung.
- (1918b): *Anti-Chamberlain. Betrachtungen eines Linguisten über Houston Stewart Chamberlains „Kriegsaufsätze” und die Sprachbewertung im allgemeinen*. Leipzig: Reisland.
- (1964/1970): Az amerikai reklám – népművészetként értelmezve. *Sprache im technischen Zeitalter* 12, 951–973.; magyarul (fordította: Bonyhai Gábor): *Helikon. Világirodalmi figyelő* XVI. 3–4, 319–338.
- Szépe György (2013): *Nyelvészportrék*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk., 2000): *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Budapest: Korona Kiadó.
- Vértés O. András (1959): Tallózások helyesírásunk történetében. *Magyar Nyelv* LV, 23–37.
- (1980): *A magyar leíró hangtan története az újgrammatikusokig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wacha Imre (1961): Minden út Rómába vezet. *Magyar Nyelv* LVII, 352–355.
- Zolnai Béla (1939): *Szóhangulat és kifejező hangváltozás*. (Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae, Sectio Philologica, Tom. XII.) Szeged: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete.
- (1940): *A műkedvelő Purista lelki alkata*. (Különlevonat a *Szellem és Élet* tudományos folyóiratból.) Szeged: k. n.
- (1950): Miskulancia. *Magyar Nyelv* XLVI, 137–143.
- (1957): *Nyelv és stílus. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- (1964): *Nyelv és hangulat. A nyelv akusztikája*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- (2009): *Nemzet és szellemtörténet*. (A bevezetést írta és szerkesztette: Miskolczy Ambrus.) Budapest: Lucidus Kiadó.